HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

# SHAXS INSONIY MUNOSABATLAR SISTEMASIDA MUOMALA VA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR PSIXOLOGIYASI

**Shukurova Gulbaxor Murodovna**

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti psixologiya yo'nalishi

Magistratura ii bosqich talabasi

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.24202614

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada psixologiyada inson shaxsini o‘rganish muammosi, shaxs ijtimoiy ta’sirlar mahsuli sifatida, ijtimoiy normalar, sanksiyalar va shaxs, shaxs dunyoqarashi va e’tiqodini o‘zgartiruvchi omillar, shaxs taraqqiyotidagi ijtimoiy va genotipik omillar shuning bilan birgalikda Psixologiyada inson shaxsini o‘rganish muammosi, shaxs ijtimoiy ta ’sirlar mahsuli sifatida, ijtimoiy normalar, sanksiyalar va shaxs, shaxs dunyoqarashi va e ’tiqodini o‘zgartiruvchi omillar, shaxs taraqqiyotidagi ijtimoiy va genotipik omillar haqida so’z boradi.

**Kalit so’zlar:** Sotsial psixologiya, ijtimoiy-psixologik yondashish, yondashuv sotsializatsiyasi, shaxslararo munosabatlar, shaxslararo muomalaning shaxs taraqqiyotidagi o'mi, insoniy muomala va muloqotning psixologik vositalari, muloqot va uni o ‘rganish muammolari

Prezidentimiz aytganlaridek har bir individ tug‘ilganidan boshlab to umrining oxiriga qadar «yer-u ko‘kdagi o‘zgarishlarni sezib, his qilib, ulardan saboq chiqarib» yashaydi degan fikrni ilgari surgan. Aytish mumkinki, aynan mana shunday jarayonlarni boshidan kechirgan individgina shaxs bo‘lib shakllanadi va jamiyat hayotiga qo‘shila oladi. Buning uchun undan hamisha «o‘zining yon-atrofiga uyg‘oq nigoh, qalb ko‘zi bilan qarash» talab etiladi. Shundagina u yetuk inson bo‘lib ulg‘ayishi va jamiyat uchun kerakli shaxs bo‘la olishi mumkin. Ijtimoiy psixologiyaning asosiy vazifasi va predmeti — shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarning rivojlanish qonuniyatlari ekanligini ko‘pgina ijtimoiy psixologlar ta’kidlab o‘tganligi ma’lum.

Inson shaxsini o ‘rganish masalasi bilan falsafa, psixologiya, pedagogika kabi fanlar shug‘ullanadi. Hozirgi davrda inson muammosi aniq va gumanitar fanlarning umumiy tadqiqot ob’ektiga aylanib bormoqda. Shunga qaramasdan, bir tomondan, insonni o‘rganishda differensiasiya hodisasi yuz bermoqda, ikkinchi tomondan, inson taraqqiyotining sintetik tavsifi bo‘yicha integrasiya holati ko‘zga tashlanmokda. Inson bir qator fanlarning tadqiqot ob’ekti ekanligini yig'iq tarzda tasawur etish uchun uni biososial va sosiobiologik jihatdanm o‘rganish maqsadga muvofiq. Ma’lumki, inson hayoti va faoliyatining operasional ( 0 ‘quv, operasiya, harakat, malaka) mexanizmi uning ontogenezda funksional mexanizmga o‘sib o‘tadi, binobarin, unda komillik belgisi shakllanadi, natijada u kamolot cho‘qqisining muayyan darajasiga erishadi.

Inson — jamiyat — tabiat — turmush munosabatlarini tekshirgan rus olimlari **S.L.Rubinshteyn, L.S. Vigotskiy, A.N. Leontev, B.G. Ananev** odamning ular bilan har xil turdagi va ko‘rinishdagi kauzal, strukturaviy, funksional, fazoviy va makoniy aloqalar tizimi mavjudligini ta’kidlab o‘tganlar. **Birinchidan, inson u yoki bu aloqalar tizimiga binoan biologic mahsuli „Homo Sapiens“ sifatida**

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

**o‘rganiladi. Ikkinchidan, tarixiy jarayonning ham ob’ekti, ham subyekti tariqasida shaxs tadqiq etiladi. Uchinchidan, individ muayyan koiamda o‘zgaruvchan, taraqqiyotning genetik dasturiga asoslanuvchi alohida xususiyatli jonzot tarzida ilmiy jihatdan tekshiriladi**. Insonni jamiyat ishlab chiqarishining etakchi tarkibi, bilish, kommunikasiya va boshqaruv subyekti, tarbiya predmeti sifatida tadqiq etilishi muhim ahamiyatga ega. Inson va uning borliq bilan ko‘p qirrali munosabatga hamda aloqaga kirishishi quyidagi tarzda namoyon boiishi mumkin:

**— tabiatning biotik va abiotik omillari — inson;**
**— jamiyat va uning tarixiy taraqqiyoti — inson;**
**— inson — texnika;**
**— inson — madaniyat;**
**— inson va jamiyat — yer va fazo.**

Yana shuni ma’lumot o’rnida ta’kidlab o’tish joizki**, „Shaxs“** tushunchasi psixologiyada eng ko‘p qo‘llaniladigan tushunchalar sirasiga kiradi. Psixologiya o‘rganadigan barcha fenomenlar aynan shu tushuncha atrofida qayd etiladi. Inson ruhiy olami qonuniyatlari bilan qiziqqan har qanday olim yoki tadqiqotchi ham shaxsning ijtimoiyligi va aynan jamiyat bilan bo‘lgan aloqasi masalasini chetlab o‘tolmaydi. Shaxs ijtimoiy xulqiga turli tashqi kuchlar ta’sir qiladi: siyosiy, mafkuraviy, iqtisodiy, ma’naviy, axloqiy va boshqalar. Bu ta’sirotlar mohiyatan, aslida jamiyat a’zolari bo‘lmish shaxslar o‘rtasidagi o’zaro munosabatlaming ayrim alohida yo‘nalishlarini belgilab beradi. Shunday qilib, shaxs turli ijtimoiy munosabatlar tizimi ta’sirida bo‘ladi va ko‘plab ijtimoiy institutlar (oila, mahalla, o‘quv maskanlari, mehnat kollektivlari, norasmiy tashkilotlar, din, san’at, madaniyat
va boshq.) bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan, shaxsdagi turli g‘oyalar, fikrlar va mafkura, mafkuraviy munosabatlar tizimi ta’sirida shakllanib, ular bevosita oila, bog‘cha, maktab, boshqa o‘quv va tarbiya muassasalari orqali ongga singdiriladi. Agar bu ta’sir uning e’tiqodi darajasiga ko‘tarilsa, va unda yana yangidan-yangi fikrlar va g‘oyalarning paydo bo‘lishi, o‘sishiga olib kelsa, shaxs taraqqiyoti jarayonida shunday faoliyat sohasini tanlaydiki, o‘z qobiliyatlari, malaka va ko‘nikmalarini rivojlantira borib, ziyoli sifatida yo o‘qituvchi, yoki vrach, yoki olim,
kashfiyotchi, muhandis bo‘lib, el-u yurtiga xizmat qiladi.

Shaxs ijtimoiylashuvining eng asosiy mahsuli — bu uning hayotda o‘z o‘mini
topib, jamiyatga manfaat keltiruvchi faoliyatlarda ishtirok etishidir. Shu nuqtayi nazardan olib qaralganda, shaxsning yo'nalganligi masalasiga ham fanda katta e’tibor beriladi**. Ijtimoiylashuv jarayonida shaxs faoliyatini yo’naltirib turadigan va real vaziyatlarga nisbatan turg‘un, barqaror motivlar majmuiga**
**ega bo‘lishlik shaxsning yo'nalganligi deb ataladi.**

Yo‘nalganlikning eng muhim tarkibiy qismlarini quyidagilar tashkil etadi:

- **Mas’uliyat**
- **Maqsadlar va ideallar**
- **Qiziqishlar va e ’tiqod**
- **Iymon**
- **Dunyoqarash**

Shaxs — ijtimoiy munosabatlar mahsuli, deyilishining eng asosiy sababi — uning doimo insonlar davrasida, ular bilan o‘zaro ta’sir doirasida bo‘lishini anglatadi. Bu shaxsning eng etakchi va nufiizli faoliyatlaridan biri muloqot ekanligiga ishora qiladi. Muloqotning turi va shakllari turlichadir.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Masalan, bu faoliyat bevosita „yuzma-yuz“ bo'lishi yoki u yoki bu texnik vositalar (telefon, telegraf va shunga o‘xshash) orqali amalga oshiriladigan; biror professional faoliyat jarayonidagi amaliy yoki do‘stona bo‘lishi; subyektsubyekt tipli (diologik, sheriklik) yoki subyekt-ob’ektli (monologik) bo‘lishi mumkin. Insoniy munosabatlar shunday o‘zaro ta’sir jarayonlariki, unda shaxslaro munosabatlar shakllanadi va namoyon bo‘ladi. Bunday jarayon dastlab odamlar o‘rtasida ro‘y beradigan fikrlar, his-kechinmalar, tashvish-u quvonchlar almashinuvini nazarda tutadi. Odamlar muloqotda kirishgani sari, ular o‘rtasidagi munosabatlar tajribasi ortgan sari ular o‘rtasida umumiylik, o‘xshashlik va uyg‘unlik kabi sifatlar paydo bo‘ladiki, ular bir-birlarini bir qarashda tushunadigan yoki „yarimta jumladan“ ham fikr ayon bo‘ladigan bo‘lib qoladi, ayrim hollarda esa ana shunday muloqotning tig‘izligi teskari reaksiyalarni — bir-biridan charchash, gapiradigan gapning qolmasligi kabi
vaziyatni keltirib chiqaradi. Masalan, oila muhiti va undagi munosabatlar ana shunday tig‘iz munosabatlarga kiradi. Faqat bunday tig‘izlik oilaning barcha a’zolari o‘rtasida emas, uning ayrim a’zolari o‘rtasida bo‘lishi mumkin (ona-bola, qaynona-kelin va h-zo).

XXI asrda yashar ekanmiz, odamning eng tabiiy bo‘lgan muloqotga ehtiyoji, uning sirlaridan xabardor bo‘lish va o‘zgalarga samarali ta’sir eta olishga bo‘lgan intilishi yanada oshdi va buning qator sabablari bor.

Birinchidan, industrial jamiyatdan axborotlar jamiyatiga o‘tib bormoqdamiz. Axborotlaming ko‘pligi aynan inson manfaatiga aloqador ma’umotlami saralash, u bilan to‘g‘ri munosabatda boiishni taqozo etadi. Axborot XXI asrda eng nodir kapitalga aylandi va bu o‘z navbatida insonlarga zarur axborotlar o‘zatilishi tezligi va tempini o‘zgartiradi.

Ikkinchidan, turli kasb-faoliyat sohasida ishlayotgan odamlar guruhining ko‘payishi, ular o‘rtasida munosabatlar va aloqaninng dolzarbligi axborotlar tig‘iz sharoitda oddiygina muloqotni emas, balki professional, bilimdonlik asosidagi muloqotni talab qiladi. Umuman, XXI asming korporatsiyalar asri, deb bashorat qilayotgan iqtisodchilar ham bu korporasiya insonlaming o‘zaro til topishlariga qaratilgan malakalaning rivojlangan, mukammal bo‘lishi haqida gapirmoqdalar. Undan tashqari, bu kabi korporativ aloqa ko‘p hollarda bevosita yuzma-yuz emas, balki zamonaviy texnik vositalar — uyali aloqa, fakslar, elektron pochta, internet kabilar yordamida aniq va lo‘nda fikrlami uzatishni nazarda tutadi. Bu ham o‘ziga xos muloqot malakalarining ataylab shakllantirilishini taqozo etadi.

Uchinchidan, oxirgi paytlarda shunday kasb-hunarlar soni ortdiki, ular sosionomik guruh kasblar deb atalib, ularda „odam-odam“ dialogi faoliyatning samarasini belgilaydi. Masalan, pedagogik faoliyat, boshqaruv tizimi, turli xil xizmatlar (servis), marketing va boshqalar shular jumlasidandir. Bunday sharoitlarda odamlaming ataylab muloqot bilimdonligining oshirilishi mehnat mahsuliini belgilaydi.

Shuning uchun ham muloqot, uning tabiati, texnikasi va strategiyasi,
muloqotga o‘rgatish (sosial psixologik trening) masalalari bilan shug‘ullanuvchi fanlaming ham jamiyatdagi o‘rni va salohiyati keskin oshdi. Shaxslararo munosabatlarni o‘rganish psixologiya fanida eng dolzarb muammolardan hisoblanadi. Chunki inson shaxsining eng nufuzli va etakchi faoliyatlaridan biri boMgan muloqot va u orqali o‘zaro munosabatlar odamlar orasida umumiylik, o‘xshashlik, uyg‘unlik kabi sifatlar paydo bo‘lishiga olib keladi. Ayniqsa, oila muhitida shaxslararo munosabatlaming, chunonchi, ota-ona va farzand orasidagi munosabatlaming o‘ziga xos tomonlari shaxsning hayoti, faoliyatining samarasi va mazmuniga bevosita ta’sir etadi. Shunday ekan, insonlar

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

orasida amalga oshadigan shaxslararo munosabatlar, ulaming turli psixologik xususiyatlarini o‘rganish masalasi ijtimoiy psixologiya fanida muhim va dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Ijtimoiy psixologiya "ijtimoiy jihatdan aniqlangan shaxs" ning xatti-harakati va faoliyatini ko‘rib chiqadi. Real ijtimoiy guruhlar, individual hissa guruh faoliyatida har bir shaxs, sabablari, umumiy faoliyatga ushbu hissaning qiymati bog‘liq. Aniqrog‘i, bunday sabablarning ikkita turkumi o‘rganiladi: shaxs harakat qiladigan guruhlarning tabiati va rivojlanish darajasiga bog‘liq bo‘lganlar va shaxsning o‘zida, masalan, uning sotsializatsiyasi sharoitida.

Xulosa qilib aytganda, shaxsga sotsial-psixologik yendoshish uni ma’lum guruhlarning a’zosi, konkret sharoitda o‘ziga o‘xshash shaxslar bilan muloqotga kirishuvchi konkret odam deb tushunishdir. Shaxs sotsializatsiyasi to‘g‘risida gap ketarkan, uning fanda ko‘pincha "Shaxs taraqqiyoti" yoki "Tarbiyasi" tushunchalari bilan sinonimdek ishlatilishiga alohida e’tibor berish kerak. Lekin sotsializatsiya sof ijtimoiy-psixologik tushuncha bo`lib, aytib o‘tilgan tushunchalardan farq qiladi. Sotsializatsiya - bu individning ijtimoiy muhitga qo‘shilishi, ijtimoiy ta’sirlarni o‘ziga singdirishi va aktiv ravishda muloqot sistemasiga kirib borish jarayonidir. Bu jarayon ikki tomonlama bo`lib, bir tomondan, shaxs aktiv ravishda ijtimoiy ta’sirlarni qabul qiladi, ikkinchi tomondan esa, ularni hayotda o`z xulq-atvorlari, munosabatlarida namoyon bo`ladi. Bu jarayon normal individda tabiiy tarzda ro‘y beradi, chunki individda shaxs bo`lishiga extiyoj hamda shaxs bo`lishiga imkoniyat va zaruriyat bordir.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati**

1. Maxmudov I.I. Boshqaruv psixologiyasi: 0 ‘quv qoilanma. Mas’ul muharrir: AXolbekov. T., DJQA „Rahbar“ markazi; „YUNAKS-PRINT“ MChJ, 2006. 230b.
2. Mayers D. Sosialnaya psixologiya / Perev.s angl. -SPb., „Piter“ , 1999. 688- s.
3. Merlin V.S. Struktura lichnosti. Xarakter, sposobnosti, samosoznaniye. Perm,1990.
4. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., „ 0 ‘zbekiston“, 2001.
5. Nemov RS. Psixologiya. Uchebnik dlya studentov visshch. ped. ucheb. zavedeniy: V 3-xt. M., Gumanit. izd. sentr „VLADOS“, 2003. 576-s.
6. Prikladnaya sosialnaya psixologiya / Pod red. A.N.Suxova I A.A.Derkacha. M., Izd-vo „Institut prakticheskoy psixologii“ ; Voronej: Izd-vo NPO „MODEK“, 1998.688- s.
7. Platonov Yu.P. Psixologicheskiye tipologii: Posobiye dlya menedjerov i prakticheskix psixologov. M., Izd-vo. Rech. 2005. 512- s.
8. Psixodiagnostika i proforiyentasiya v obrazovatelnix uchrejdeniyax Red. sost. L.D. Stolvarenko. Rostov n/D: „Feniks“, 2005. - 416 s.
9. Psixogigiyena detey i podrostkov. M.: 1985. 17-34.
10. Psixologiya. Uchebnik. Otv. red. prof. A A Krilov. - 2-e izd., pererab.idop. M., Izd-vo: PROSPEKT (TKVelbi). 2004. 752 s.